

Juteini 2020

Suomen kielen tapahtuma Hämeenlinnan pääkirjastossa 20.10.2020

Suomalaisen laki- ja hallintokielen kehitystä Jaakko Juteinista Euroopan unionin neuvostoon

Säädöskieli on yhdessä kirkollisen kielen kanssa historiallisesti ollut yksi niistä poluista, joiden kautta kieli on kehittynyt yhä moninaisempia elämän ilmiöitä kattavaksi.

* Puheenjohtaja **Eero Ojanen**, Jaakko Juteini -seura ry: Jaakko Juteini hallinnollisen sanaston kehittäjänä

• OTM, VT **Unnukka Stenqvist**: suomalaisen lakikielen kehittäminen monikansalliseksi.

Puheenjohtaja Eero Ojanen, Jaakko Juteini -seura ry

Jaakko Juteini hallinnollisen sanaston kehittäjänä

Juteini on suomalaisen kirjallisuuden klassikko jolta kaikki tuntevat ainakin laulun Arvon mekin ansaitsemme.

Esitän tämän tilaisuuden aluksi muutama ajatuksen Juteinin suhteesta suomen kieleen ja erityisesti hallintokieleeseen. Jaakko Juteini eli Jakob Juden oli varhainen vaikuttaja 1800-luvun alusta. Hän oli ensimmäinen suomenkielinen kirjailija, yhteiskunnallisesti kantaa ottava valistuspöytä. Juteini halusi herättää ihmisiä myös yhteiskunnallisesti.

1800-luvulla kieliongelma oli merkittävä kysymys. Kansasta 85 % puhui suomea, mutta kaikki korkeampi hallintokieli oli ruotsia. Kieli oli suoranainen este yhteiskunnalliselle kehitykselle. Jotta Suomi voisi

nousta yhteiskunnallisesti, suomen kieltä pitäisi viljellä ja siitä oli tehtävä kaikille yhteisempi kieli.

Hallinnossa asioidessaan ihmisillä olisi pitänyt olla oikeus käyttää suomen kieltä. Juteini oli ensimmäisten joukossa toteamassa, että tällainen muutos oli tarpeellinen. Hän ei esittänyt tätä vain pelkkänä vaatimuksena, vaan pohti sitä myös pitemmälle.

Tuolloin 1800-luvun alussa ei ollut muuta Suomen kansan yhteistä kieltä paikallisten murteiden yläpuolella kuin kirkon käyttämä uskonnollinen kieli ja lakikieli.

Juteinin mielestä yhteisen kielen kehittäminen ja yhteisen kirjakielen luominen olivat välttämättömiä ja tämä kieli oli tietoisesti luotava kaikkia yhdistä-

Esiintyjät

Unnukka Stenqvist on toiminut hallinnollisissa ja lainvalmistelu-tehtävissä Suomessa sekä valtioneuvoston kansliassa että oikeusministeriössä ja viimeksi lingvistijuristina 1994-2005 Euroopan unionin neuvoston pääsihteeristöissä Brysselissä. Työ käsitti mm. osallistumista pääsihteeristön oikeudellisessa yksikössä tehtävään säädöskielen tarkastukseen.

Tehtävässä kysymys oli kääntämisestä ja kielen ja sen käsitteistön luomisesta kattamaan yhteiskunnallisia, taloudellisia ja kulttuurisia ilmiöitä ja järjestelmiä, jotka ylittävät omat kansalliset kategoriat ja voivat olla yhteisiä keskenään erilaisille järjestelmille.

Eero Ojanen on Hattulassa asuva tietokirjailija ja filosofian tohtori. Ojanen on toiminut Jaakko Juteini -seuran puheenjohtajana seuran perustamisesta 2009 alkaen. Ojanen kirjallinen tuotanto sisältää noin 40 omaa teosta, viimeisimpänä ”Jaakko Juteini – Suomen ensimmäisen kirjailijan tarina” (Into, 2020). Häneltä on myös suomennoksia sekä radioteatterille kirjoitettuja tekstejä. Ojanen on työskennellyt myös toimittajana ja kriitikkona, opettanut filosofiaa ja kirjoittamista muun muassa Oriveden Opistossa ja ollut Kriittisen korkeakoulun toiminnanjohtaja Helsingissä vuodesta 2004.

kieli, jonka koululaitos meille kaikille sittemmin vakiinnutti. Juteinilla on ollut oma merkityksensä yhteisen kielen muodostumisessa.

Juteinin luomia sanoja on oikeastaan aika vähän. Hän oli luova sanankäyttäjä, mutta monet niistä jäivät unholaan, parhaana esimerkkinä hänen paljon käyttämänsä termi ”hyvän suonto”. Juteini loi kuitenkin uusia sanoja ja kehitteli niitä. Ehkä niitä on todellisuudessa enemmän kuin tiedetään. Jotkut Juteinin uudissanoista ovat saattaneet mennä muiden piikkiin.

Juteinin Kieliopin uudissanaehdotuksia

Omaa Juteinin elämäkertakirjaa tehdessäni löysin sattumalta Juteinin kieliopin uuden painoksen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta. Kieliopista löytyi muutamia Juteinin uusia sanaehdotuksia. Annan niistä muutamia esimerkkejä, jotka siis ovat 1840-luvulta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura SKS oli tuolloin jo olemassa. Sille hän ehdotti termejä Suomiseura, Suomikunta tai Suomisto.

Sairaala-sanakaan ei ollut tuolloin vielä käytössä. Juteini ehdotti, että lasaretti olisi parannushuone. Apteekki-sanana hän olisi korvannut suomenkielillä sanalla ’lääkkeenlaitanto’ jolloin apteekkari olisi ’lääkkeenlaittaja’. Majatalo ei sekään ollut vakiintunut sana ja Juteini ehdotti sanaa ’majala’. Kestikievari taas olisi matkala. Komitee-sanana voisi suomentaa toimistoksi, joka sitten vakiintui hieman eri merkityksessä. Puheenjohtajan tarkoittavan ruotsinkielisen sanan vastineeksi hän ehdotti ’tointajaa’, ja ruotsin översättare eli kääntäjä olisi ’kielittäjä’. Protokolla eli pöytäkirja voisi olla ’kirjakko’ ja ote ’lohaistus’.

Monet Juteinin ehdotukset kuulostavat nyt ehkä

huvittavilta, koska ne eivät vakiintuneet käyttöön. Toisaalta silloin pilkattiin myös sellaista hänen ehdottamaansa uudissanaa kuin kirjapaino, joka nyt on kuitenkin itsestään selvä. Kuinka muka kirjoja painetaan!

Oli loppujen lopuksi melko sattumanvaraista, mitkä sanat tai muodot jäivät käyttöön. Sanoja on kaiken aikaa, vähitellen tehty ja luotu. Jotkut ovat vakiintuneet, jotkut jääneet unohduksiin.

Usein sanotaan, että Suomen kieli on nuori, mutta eivät monet muutkaan välttämättä ole sen vanhempia. Kun esimerkiksi meille kaikille tuttu sana ”kääntäminen” on jo vakiintunut, sen kirjaimellinen olemus saattaa vielä nytkin tuntua kummalliselta. Kuinka muka sanoja ”käännetään”!

Voimme päätellä sen positiivisen seikan, että suomen kieli syntyi ja vakiintui melko nopeasti. 1800-luvun lopulla meillä oli jo melko pitkälle vakiintunut kieli. Monet Juteinin uudissanoista ovat jääneet pöytälaatikkoon. Sieltä niitä voidaan tarvittaessa ottaa käyttöön.

Seuraavassa muutamia muita Juteinin kieliopissaan ehdottamia uudissanoja

Fattigvärd	= Köyhäin Korju
Wärnlösa barns Bärngnings Anstalt	= Turvattomaim lasten Holhous-suoja
Syntax	= Järjestin
Substantiwum	= Ainele
Adjectiwum	= Laatulo
Singularis	= Yksinen
Pluralis	= Moninen
Numeralia	= Lukimet
Cardinalia	= Lukulot

Ordinalia	= Järjestöt
Verbum	= Waikutus-sana
Conjugation	= Wäännätin
Actiwum	= Waikutin
Passiwum	= Waikundo
Infinitiwus	= Päätöinen
Adwerbium	= Kuingalo
Proposition	= Olukka
Postproposition	= Jälkiö
Conjunction	= Solmio
Partikel	= Kirpale
Rätwinkel	= Koko soppinen
Spetsigwinkel	= Soukko-soppinen
Triangel	= Kolmi-soppinen
Cirkel	= Piirinen
Half-cirkel	= Puoli-piirinen
Cirkel-segment	= Piirikkö
Sammandrag	= Lyhäistys
Fullmakt	= Voimistus
Tradition	= Muinelma
Sotare	= Nokuri
Bläck (muste)	= Rönä
Modell	= Mukailo (malli)
Skeppswarf	= Laivala
Flotta	= Laivisto
Concaw / convex	= Kowero / kupero
Linie	= Wiiwa
Näringsställe	= Ravindola
Främmandrum	= Wierasto
Part	= Asian omainen
Jäfwig	= Asiaan osainen
Ojäfwig	= Asiassa osaton
Protocolls Utdrag	= Kirjakon Lohaistus

Suomalaisen lakikielen kehittäminen monikansalliseksi

Suuri suomentamisprojekti: Euroopan yhteisön (EY), sittemmin Euroopan unionin (EU) lainsäädännön suomenkielisen version aikaansaaminen 1990–94 ns. ETA-sopimuksen ja EU:n jäsenyys sopimuksen yhteydessä.

Jaakko Juteinin ajatuksia termityöstä 1817 omakielisen sanaston vakiinnuttamiseksi:

*Mutta miehet muukalaiset
lihawina lewossansa
oman onnen kalvehessa
hylkäsivät koto-kielen
walistuksen wahingoksi
häpiäksi kansakunnan.*

Tällä Juteini tähtäsi nostamaan kansan oman kielen merkitystä julkisessa elämässä paheksuen samalla vierasperäisillä sanoilla hienostelua.

Suomen kirjakielen kehityksen voi nähdä alkaneen kahden suuren sysäyksen kautta: kirkon piirissä käytettyjen tekstien ja oikeudellisten tekstien suomentamisen myötä. Kun maailma alkoi laajentua omaa perhettä ja sukua laajempiin yhteyksiin ja kun uudet, kaikille yhteisesti ymmärrettävät käsitteet laajempien rakenteiden hallitsemiseksi tulivat tarpeellisiksi.

Suomen säädöskielen juuret ovat kuningas Maunu Eerikinpojan v. 1347 Örebron herrainpäiville hyväksyttäväksi esittämässä maanlaissa. Se oli laadittu kokoamalla ja yhtenäistämällä eri maakunnissa noudatettujen lähinnä suullisena muistitietona periytyvien maakuntalakien aineisto. Maanlain teksti oli sanonnaltaan selkeää, täsmällistä ja lyhyttä.

Vaikka tätä maanlakia ei koskaan muodollisesti vahvistettu, sitä kuitenkin noudatettiin koko valtakunnassa. Pari vuotta myöhemmin laadittiin myös kaupunkeja koskeva Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki.

Vuonna 1447 laadittiin uusi ajantasaisesti toisinto maanlaista, kuningas Kristofferin maanlaki, joka tuli koko valtakunnassa sovellettavaksi Maunu Eerikinpojan maanlain rinnalla.

Suomessa maanlakia sovellettiin tiettävästi 1370-luvulta alkaen. Kuitenkin ensimmäinen suomenkoski tuli vasta 1548, ns. Herra Martin suomenkoskiksi Kristoffer-kuninkaan maanlaista. Herra Martti eli Martti Olavinpoika toimi mm. Rauman kirkkoherrana, Tukholman suomalaisen seurakunnan pappina ja myöhemmin hovisaarnaajana.

Maanlaista tunnetaan muitakin suomenkoskia, mm. Jaakko Finnon ja Ljungo Tuomaanpojan.

Merkittävää maanlakien rakenteessa oli, että ne oli kirjoitettu puhutun kielen pohjalta tarkoituksena luoda kieltä, joka olisi jo kultuna ymmärrettävää. Kielelle oli toki ominaista vanhahtavuus, jonka ajateltiin antavan sisällölle arvokkuutta ja pysyvyyden leimaa, mutta ennen kaikkea kieli oli yleisesti puhuttua kieltä, kansankieltä.

Toisin oli laita Keski-Euroopassa, jossa lainsäädäntö perustui läpi keskiajan keisari Justinianuksen lakikodifikaation 500-luvulta. Sen pohjalta muodostui etenkin keskiajan yliopistoissa Corpus juris civilis ja joka oli myöhemmin mannereuroop-

palaisten oikeusjärjestelmien perusta. Erotuksena pohjoismaisesta kansanomaisesta oikeudesta tätä kehitystä kutsuttiin juristioikeudeksi.

Ruotsissa kansanomainen lakikieli oli myös seuraavan laaja-alaisen säädöshankkeen, vuoden 1734 lain pohjana. Tämä varsin selkeä ja kielenkäyttöäänkin esimerkillinen laki käännettiin 1750-luvulla suomeksi ja jäi vuoden 1809 jälkeen Suomen omaksi lainsäädännöksi. 1860-luvulta alkanut Suomen oma lainsäädäntö työ vähitellen korvasi sitä, mutta joitakin yksittäisiä säännöksiä vuoden 1734 oli vielä 1900-luvun jälkipuoliskollakin Suomessa voimassa. Seuraavilla sivuilla näytteitä v. 1734 lakipykälästä.

Eivät toki kaikki säädökset olleet näin esimerkillisesti laadittuja. Oli runsaastikin sellaista säädöskieltä, jota muiden kuin ammattilaisten oli vaikea ymmärtää. Kunnioitettavien esimerkkien merkitys on kuitenkin siinä, että ne antavat myöhemmille lainvalmistelijoille ja -säättäjille tavoiteltavan mallin. Näin myös kautta itsenäisyyden ajan on oikeusministeriön lainvalmisteluosasto ohjannut säädösvalmistelua ja alleviivannut voimakkaasti, että säädöskielen tulee perustua yleiskieleen.

Vain ruotsi todistusvoimainen pitkälti 1800-luvulle

Toisaalta virastojen sisäisesti käyttämään kieleen tulee väkisininkin ammattitermejä ja eri tieteenalojen termejä, jotka sisäisessä työskentelyssä ovatkin hyödyllisiä, mutta niiden suodattamiseen suoraan säädöskieleen on syytä suhtautua kriittisesti.

Vielä tästä kotimaisesta kehityksestä voi todeta, että vaikka siis jo 1500-luvulta alkaen oli tärkeimmistä laeista tehty suomenkoskia, oli kuitenkin pitkälle autonomian aikaan asti vain ruotsinkielinen teksti todistusvoimainen eli autenttinen, ts. se

teksti, jonka pohjalta tuomioistuini teki tarvittaessa tulkinnan. Suomesta tuli vähitellen 1800-luvun kielitaistelujen myötä toinen virallinen kieli kun sitä oli mahdollista käyttää tuomioistuimissa ja viranomaisissa. Vuodesta 1859 alkaen säädökset julkaistiin myös suomeksi Suomen säädöskokoelmassa.

Kuitenkin vasta vuoden 1906 eduskuntauudistuksesta lähtien suomen kieltä alettiin käyttää lainvalmistelun kielenä ja se onkin nykyisin pääasiallinen valmistelukieli. Suomen itsenäistymisestä lähtien on myös säädöskieleen kiinnitetty erityistä huolenpitoa. Keskeisenä tässä on ollut oikeusministeriön lainvalmisteluosasto.

Tähän säädöskielen yleiskielisyyttä korostavaan mielenmaisemaan sitten vuonna 1990 ”iskeytyi” koko EY/EU-säädösmassan käänösprojekti, ensin Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen ja sitten – osittain sen kanssa päällekkäin – EU:n jäsenyys sopimuksen yhteydessä.

Suomen tulo ”eurooppalaiseksi” säädöskieleksi

1. Sopimus Euroopan talousalueesta (ETA)

Vuonna 1990 käynnistyivät Euroopan yhteisön (EY) ja Euroopan vapaakauppaliiton (EFTA) jäsenten, Suomi mukaan lukien, välillä neuvottelut Euroopan talousalueesta (ETA). Kyseessä olivat EY:n ”neljän vapauden” alat eli tavaroiden, palvelujen, ihmisten ja pääomien vapaasta liikkuvuudesta talousalueella, joita EY:n lainsäädännössä oli säädelty noin 1600 säädöksessä.

Säädösten sivumääräksi arvioitiin n 10 000 painosivua (≈ 30 000 konekirjoitussivua). Tämä tekstimassa oli, osana sopimusta, käännettävä EFTA-

valtioiden virallisille kielille ja siis myös suomeksi (Suomen toisen virallisen kielen, ruotsin käänöksistä huolehti toinen EFTA-valtio, Ruotsi).

Lähtökohtana oli, että käänökset tulevat sopimuksen allekirjoittamisen yhteydessä yhtä todistusvoimaisiksi kuin yhteisöjen jäsenvaltioiden kielillä laaditut tekstitkin. Aikaa tälle työlle oli ajateltu antaa noin vuosi.

2. EY/EU:n jäsenyysneuvottelut

Vielä ETA-neuvottelujen ollessa käynnissä tapahtui Euroopan poliittisella kartalla nopeassa tahdissa

uusia käännteitä ja keväällä 1992 Suomi, kuten Ruotsi ja Norjakin, haki EU:n täysjäsenyyttä. Sen myötä loputkin EY/EU:n lainsäädännöstä eli n 60 000 painosivua (≈ 180 000 konekirjoitussivua) tuli mukaan säädöskäännösuraan. Tämän käänösuraan oli ajateltu valmistuvan noin kahdessa vuodessa.

Säädöskäännöstyön organisointi

Työhön ryhdyttiin vuoden 1990 lopulla kireällä aikataululla. Tästä selviämiseksi käänöstyö oli jaettava varsin laajalle joukolle, jonka ohjausta, neuvontaa, tarkastusta ja termityötä varten oikeusministeriöön

EU:n lainsäädännön kääntämiseksi jäsenyysneuvottelujen yhteydessä oikeusministerössä toiminut ns. ETA-yksikkö Säätytalon portailla keväällä 1994 kun käänöstyö oli pääosin tehty ja sopimusneuvottelut saatu päätökseen. Keskellä edessä yksikön päällikkö ja Suomen jäsenyysneuvottelukunnan jäsen OTT Niilo Jääskinen. Kuvasta puuttuvat tuolloin muualle, mm. Brysseliin siirtyneet lingvistijuristit ja kääntäjät.

perustettiin seitsenhenkkinen ETA-yksikkö tehtävänään myös kääntää ja tarkastaa EY/EU:n perustamissopimukset ja niiden eräät keskeiset käsitteet.

Oikeusministeriön ohjausryhmän perustamisen taustalla oli ennen kaikkea ajatus siitä, että kun yhteisön säännöstö tulee – sekä ETA-sopimuksen, että myöhemmin jäsenyys sopimuksen – allekirjoittamisella uusina kieliversioina yhtä todistusvoimaisiksi kuin olivat aikaisempien jäsenvaltioiden virallisilla kielillä annetut säädökset, niihin kohdistui paitsi käännösten tarkkuuden vaatimuksia, myös ajatus, että kotimaisia säädöskielen standardeja olisi mahdollisimman pitkälle noudatettava.

Ministeriöt olivat tuossa vaiheessa vastuussa käännöstyön järjestämisestä, mutta käännösten tarkastamistyön laajuus osoittautui odotettua suuremmaksi työksi, johon ei ollut liioin mahdollista antaa lisäresursseja (usein juuri ne henkilöt, jotka olisivat voineet huolehtia tarkastamisesta, olivat kiinni neuvotteluissakin). Tätä kautta vaatimukset suuntautuivat oikeusministeriön ohjausyksikköön ja sitä ryhdyttiin asteittain resursoimaan lisää.

Käännöstyön loppuunsaattamiselle oli onneksi, että ETA-neuvottelut juuttuivat joksikin aikaa paikoilleen v. 1992, samoin jäsenyysneuvottelut v. 1994 alussa.

Siirryttäessä jatkamaan säädöskäännöstyötä jäsenyysneuvottelujen vaatimassa laajuudessa siirrettiin koko käännöstyö oikeusministeriössä tehtäväksi. Silloin aluksi seitsenhenkiseksi perustettu yksikkö kymmenkertistui henkilömäärältään: kääntäjät, tarkastajat, terminologit, atk-tukihenkilöt ja muu tekninen henkilöstö oli enimmillään 70 henkeä. Kun toimistotiloja ja atk-laitteita ei ollut mahdollista saada aivan näin suurelle joukolle, teki osa kääntäjistä etätöitä tai tuli ”iltavuoroon” kun tiloja jäi vapaaksi säännöllistä työpäivää tekevä.

Säädöskäännösprojekti Suomessa oli luonteeltaan suuri yhteistyö- ja oppimisprojekti. Työtä aloitettaessa oli EY/EU-oikeuden asiantuntemusta vain kourallisella henkilöllä, mutta kun tarkemmalla kammalla etsittiin, löytyi eri alojen asiantuntemusta korkeakouluista, tutkimuslaitoksista, liike-elämästä ja pankkimailmasta. Löytyipä vielä Ranskan hallintokorkeakoulun (ENA) käyneitä, jotka olivat keskeisiä avattaessa ranskankielisiä hallinto- ja budjettitermejä. Tästä joukosta muodostui asiantuntijaryhmiä, jotka tukivat säädöskäännösten tarkastusta ja ohjausta.

Mukaan tuli vielä kääntäjänkoulutuslaitosten opettajia kehittämään koulutusta, joka ehtikin tuottaa tuloksia jo projektin puolivälissä. Myös kielentutkijoiden puolelta osoitettiin aktiivista mielenkiintoa projektiin ja esim. Kotuksen eli Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen virkakielen asiantuntijat olivat kiinteästi mukana työssä. Yliopiston kielitieteen laitokselta tuli tukea selvitettyä erilaisten kääntäjille tarkoitettujen koneavusteisten tukipalvelujen kehittämistä. Tämä hanke toteutuikin käyttäen mallina koneiden ja laitteiden käyttöohjeiden erikielisten tekstiversioiden kääntämisessä.

Jo vuoden 1991 alussa EU:n neuvoston lingvisti-juristiyksikköön otettiin työskentelemään yksi kukin ”uuden” kielen juristi suorittamaan säädöskielen tarkastusta ja huolehtimaan käännösten vastaavuudesta lähtökielten kanssa. Tällä tavoin muodostui välitön yhteys EY/EU-instituutioiden kanssa tietojen vaihtamiseksi.

Projektille oli eduksi, että EY/EUn virallisia kieliä oli tuolloin jo useita, 11 plus iirin kieli, joita kaikkia oli mahdollista käyttää lähtökielenä. Suomessa valittiin käytettäväksi säädösten viimeistelyssä neljää lähtökieltä: ranska ja saksa (molemmat alkuperäisten perustajajäsenten kieliä), sekä englanti ja tanska, joista edellinen oli useimpien kääntäjien hyvin hallitsema kieli, mutta ei kotimaassaan säädöskielenä samalla tavoin kehittynyt kuin Manner-Euroopan kielet, sekä lopulta tanska, sillä se edusti meille yhteistä pohjoismaalaista säädöskielen perinnettä.

Primaari ja johdettu oikeus

Euroopan yhteisöt/Euroopan unioni on mitä suurimmassa määrin oikeudellinen rakennelma: sen toiminta koostuu jäsenvaltioita velvoittavista ja

ohjaavista säädöksistä, joilla pyritään toteuttamaan ns. neljään vapauteen perustuvan yhteisön alueen toteutumista sekä säätämään yhteisön instituutioiden toimintaa.

Säännöstö jakaantuu kahteen pääryhmään:

1) **primaarioikeuteen**, (=jäsenvaltioiden keskenään solmimat valtiosopimukset, ns. perussopimukset, joilla jäsenvaltiot luovuttavat osittain toimivaltuuksiaan yhteisölle sopimuksissa määritellyillä aloilla ja käytettäväksi niissä määritellyin tavoin, sekä
2) **johdettuun oikeuteen**, jota ovat yhteisön toimielinten toimivaltuuksiensa puitteissa antamat säädökset, kuten asetukset, direktiivit, päätökset, suositukset jne.

Yksittäisiä sivumäärältään suurimpia ryhmiä ovat markkinoilla liikkuvien tavaroiden teknisiä ominaisuuksia koskevat määräykset (laitteiden ja materiaalien turvallisuus, kielletyt aineet, ym.) sekä maatalouden ja viinialan säädökset, jotka käännöstyöhön ryhdyttäessä arvioitiin 25 000 painosivuksi. Tyypillisesti nämä sisältävät runsaasti tavara-

materiaaliluetteloita. Sivumäärältään suuria ovat myös eri valtioiden tai valtioryhmien kanssa tehtyjen kauppasopimusten tulliliiitteet. Ehkä laajin yksittäinen on 77 Afrikan, Karibian ja Tyynenmeren valtion kanssa tekemä Cotonoun sopimus.

Sisällöltään hankalia käännettäviä ovat olleet etenkin yhteisöjen budjettia ja hallintoa koskevat tekstit samoin kuin finanssiala, joissa kummassakin on ollut kyse asioista, joita yleensä ei ole suomeksi käsitelty, vaan termistö on alan toimijoiden kesken muodostuneiden konventioiden mukainen. Esimerkiksi pankkimaailman termistö on pääasiassa englanninkielinen eikä siellä ole tunnettu tarvetta eri valtioiden omakieliseen termistöön.

Käännösprojektin alussa oli kyse vapaasta liikkuvuudesta tullialueella (tavarat, palvelut, ihmiset ja pääomst), kun taas käännettävään aineistoon tuli jäsenyysneuvotteluihin siirryttäessä mukaan etenkin EU:n hallintoa ja budjettia, maataloutta, kalastusta ja viinialaa koskeva säännöstö.

EY/EU:n säädöskielen erityisluonteesta

Tyypillisesti säädöksiin sisältyy runsaasti toistoa, mikä toisaalta helpottaa kääntämistä, mutta samalla asettaa täsmällisyyden vaatimuksia työlle. Lähtökielten tekstien saaminen konekielisinä olisi helpottanut identtisten tekstinosien tunnistamista jo alussa, mutta vasta jäsenyysneuvotteluihin siirryttäessä oli teknologia oli tässä suhteessa ehtinyt mukaan. Se merkitsi että määrällisesti valtavasti kasvanut tekstimassa voitiin käsitellä ja kääntää systemaattisemmin ja nopeammin.

Heti aluksi oli selvää, että EY/EU:n säädösten rakenne on täysin erilainen kuin pohjoismaisessa perinteessä tavoiteltu. Silmiinpistävää on virkkei-

Tämän pdf:n vanhoihin lainpykäliin liittyvä kuvitus on kirjasta ”Ruotzin Waldacunnan LAKI Wuonna 1734” (WSOY näköispainos 1984). Postimerkki vuodelta 1984.

den pituus ja monikerroksisuus: yksi virke saattaa sisältää useiden luettelukohtien mittaisia kerroksia. Siten sisällön hahmottaminen ja omaksuminen on kankeaa ja vastaavan rakenteen luominen suomeksi vaivalloista.

Sen lisäksi, että EY/EU:n säädöskieleen liittyy samoja erityiskielelle ominaisia ongelmia kuin minikä tahansa valtion säädöskielelle, nimittäin korkea abstraktiotaso ja lukuisat viittaukset, siinä on myös omat erityiset kysymyksensä, jotka johtuvat monien kansallisten järjestelmien kokoamisesta samantalon alle.

Abstraktiotaso on sitä korkeampi, mitä suurempi ja ennalta tuntemattomampi joukko ilmiöitä pyritään kattamaan saman ilmaisun alle. Kansalliset ilmaisut ja termit ovat usein omassa oikeusjärjestelmässään tarkkaan rajattuja ja ymmärrettävissä hyvin yhteisön muun käsitteistön tukemana. Kuitenkaan ne eivät sovellu useisiin, toisistaan mahdollisesti

II. Luceu.

Quinga tontin päälle rakettaman pitä.

I. S.

Qontti pitä rakettaman miespihavi ja Carjapihavi. Miespihafa pitä oleman rupa porstuan ja cammion canfa, niin myös wierastupa, jos talo niin suuri on, kellari, aitta, ja jywäpuodi, rosca huonet, ja yhsteinen huone, portti ja waja. Jos talonpoica tarwihe usiambita huoneita; rakendacon tarperuus cuin hän parhain woi. Carjapiha raketan erinäns miespihafa, ja siellä pitä oleman herwoistalli, pihatto, lammashuone, ja sicalaätti, tarpellisten carjalatoim canfa, niin myös lusa ja ladot, sen jälken cuin talo suuri on. Sauna eli mallashuone pitä myös rakettaman, niin myös riihi, cusa meškää on, ja ne erinäns pandaman.

XXIII. Luceu.

**Quinga wahingollista elätviä mahta ta-
pettaa/ niin myös jahlta ja suden-ri-
toja pidettämän pitä.**

I. S.

SArhun, suden, ilweyen, ketun, näädän, saucori,
majawan, hylken, ja muita wahingollisia elä-
viä, niin myös cotean, haucan, hyypian, cocfolin-
nun, ja muita raatelewia linduja, mahta joca mies
syytöinnä ambua, eli satimilla käsittää, ja ne pitää.

2. S. Suden wercan pitä joca coco talon pitä-
män, nelsä syhdää pitfän, ja wiisi kynnärätä corfian,
ja ne wäbbämät sen wercan kuin sitä mahta. sen nie-

poikkeaviin järjestelmiin. Tälle laajan kattavuuden takaamiseksi käytetylle käsitteistölle yhteisön säännöstössä on runsaasti teennäisiltä vaikuttavia konstruktioita, kuten ”toimijat”, kun kussakin valtiossa tämän ”kattoilmaisun” alle voi kuulua eri tavoin määriteltyjä yhtiömuotoja, oikeushenkilöitä, yritys-
muotoja jne.

Sisäiset viittaukset taas ovat yleensäkin lainsäädännössä tavallisia. Ne ovat seurausta siitä lainvalmistelussa noudatetusta periaatteesta, että tiettyyn säädökseen viitattaessa muualla lainsäädännössä mainitun säädöksen sisältöä ei toisteta – mikä kielitämättä tekee tekstistä kankeahkoa.

Eniten sekä ymmärrettävyyttä että käännettävyyttä yhteisön säädöksissä aiheuttaa se, että niiden kirjoittamistapa rakentuu yhtäältä Ranskan hallintolainsäädännön muotoilun perinteelle ja toisaalta saksalaisen tradition käsitteellisyys- ja systemaattisuuteen. Kun tähän vielä lisätään valmistelun loppuvaiheessa esiin tulevat jäsenvaltioiden hiomat sanonnat, ovat hyvät käännösvaihtoehdot vähissä. Tilannetta vaikeuttaa se, että säädöstekstiä ei käännettäessä ole sallittua ”toimittaa” esim. virkeraken-

netta muuttamalla.

Perussopimusten tekstit ovat tyyppiesimerkki pitkään hiotuista, monia intressejä yhteensovittavista muotoiluista, joiden taustalla on sopimussanastojen historiallisia ketjuja (jotka siis itsessään viittaavat johonkin toiseen sopimukseen ja sen aikaisempaan tulkintaan).

Näissä yhteyksissä kääntäjä ei voi onnistua tehtävässään ilman että hänelle annetaan tarpeelliset taustatiedot. Joissain tapauksissa neuvottelujen tuloksena on ollut muotoilu, jonka lopullinen sisältö on tarkoituksella jätetty tulevaisuudessa muotoutuvaksi. Ilman näitä epäselviä muotoiluja ei ehkä yksimielisyyteen olisi päästykään ja siksi ne tavallaan puolustavat paikkaansa. Pohjoismaisen säädöskielen standardeja ne eivät kuitenkaan täytä ja ovat kääntäjän kannalta karikkoisia vesiä purjehdittavaksi.

Asettumisoikeus ja ”osakeyhtiö”

Pohjoismaisen kansanomaisen säädöskielen perinne ja Keski-Euroopan akateemisen käsitteistön pohjalta luotu säädöskieli johtavat yhteen osuessaan käännösvaihtoihin epäselvyyteen: kun lähtökielellä (ranska, saksa) on voimakkaan akateemisia termejä, ei niitä ilman riskiä saa muunnetuksi kansanomaisiksi. Joka kerta, kun tällaiseen termiin törmää, on testattava mielessään, onko sitä lähinnä oleva kotimainen termi omiaan kaventamaan tulevia tulkintoja termistä. Siten esim. vesi, joka on tarkoitettu ”pour consommation humaine”, herättää kysymyksen, olisiko sen kääntäminen ”juomavedeksi” liian uskallettua vai olisiko ”ihmisten käyttöön tarkoitettu vesi” liian laaja.

Suomentajalle voivat tuottaa myös päänvaivaa

sellaiset termit, jotka useimmissa indoeurooppalaisissa kielissä ovat käännettävissä ilman, että sen sisältöön tarvitsee kiinnittää huomiota. Yksi EU:n keskeisistä vapausoikeuksista on ”right of establishment”, mikä ensi lukemalta tuntui tarkoittavan liikkeenperustamisoikeutta. Tämä oikeus kuitenkin koski myös esim. kättilönammatin harjoittamista ja maatalouden harjoittamista toisessa jäsenvaltiossa, eikä liikkeenharjoittaminen tuntunut sopivan katta-valta termiltä.

Tulokseksi tuli ”sijoittautumisoikeus”, jota ei kaililla tahoilla ihan purematta nielty. Valinnan innoittajana oli islantilaisen käännösoikeuden ratkaisu. Hekin olivat painiskelleet termin sisällön kanssa ja hakeneet innoitusta mm. vanhoista saagoista. Sieltä he olivat löytäneet tarinan viikingistä, joka meriä purjehdittuaan palasi Islantiin ja asettui aloilleen ryhtyen oman yhteisönsä aktiivijäseneksi. Suomessa pitkään pohdittu termi löytyi lopuksi Kotuksen ja oikeusministeriön säädöskielen osajien yhteistyönä tällaisen ajattelun pohjalta.

Myös oikeudellisten termien sisältö vaihtelee oikeusjärjestelmästä toiseen eikä suora käännos ole näin ollen tuottaisi oikeaa lopputulosta. ”Osakeyhtiö” ei kata sitä, mitä tarkoitetaan esim. saksan

IV. Luceu.

Mestarmannista eli Teloitajasta.

I. S.

Teloittaja olcon waimonens, lapsinens ja palca-
wäkinens, otettu Cuningan suojellukseen. Ei mah-
da hänen wircans häpiälisnä pidettämän, ja händä,
eli niitä cunniallisten ihmisten cankakäymisestä ulosful-
jettaman, sitä rangaistusta wälttän, kuin muungin
Cuningan kieffon ricoren edestä.

2. S. Jos Teloittaja teke merkkillisen wian, cosca
nabontefiä rangaistun taieka ummuntimättämällä.

”GmbH” (Gesellschaft mit beschränkter Haftung) tai englannin ”limited company” -termillä. Osa-keyhtiö vastaa englannin ”public limited liability company” -termiä kun taas ”private limited liability company” on Suomen lainsäädännössä tunnettu rajavastuuyhtiö.

Kielellisten hienouksien ottaminen osaksi omaa kielenkäyttöä on oma ongelmakenttänsä, sillä kaikki kielet eivät tunne kaikkia niitä vivahteita, joita hallinnon kielenä kehittynyt ranska kykenee tuottamaan. Lopputulosta ranskankielisen pohjatekstin käännökseen etsittiin vertailemalla eri kieliversioita toisiinsa, jolloin käytössä oli laajempi selityspohja.

On myös mahdollista, että asiantuntijapiireissä on omaksuttu jokin suomenkielinen käännöstermi, joka lopullisessa käännösvaiheessa osoittautuu ongelmalliseksi. Vastakkain ovat tällöin tuttu termi ja tutkittu termi: lopputulokset vaihtelevat tapauksittain ja perustelut ovat usein tasavahvat

Etenkin organisaatioista käytetään vakiintuneita kirjainlyhenteitä, joiden alkuperänä on nimen vieraskielinen muoto (esim. Pohjois-Atlantin liitto, Nato, tai pysyvien edustajien komitea, coreper). Niiden käyttö perustuu asian nopeaan tunnistettavuuteen. Siten ne lähestyvät merkkikieltä. Kovin oikeaoppinen ei näissä pidä olla, jotta käytännön hyödyt eivät jäisi saavuttamatta.

Euron neljä kirjainta

Hullunkurinenkin ongelma syntyi suomen kielen käytöstä, kun pyrittiin täydelliseen yhtenäisyyteen yhteisen rahan, euron nimityksen käytössä: vaadittiin, että aina ja kaikissa yhteyksissä (paitsi tietysti kreikan kielessä) olisi käytettävä neljän kirjaimen sanaa ”euro”. Häly nousi, kun havaittiin, että suo-

menkielisissä teksteissä oli milloin ”euron” tai ”euroa” tai ”euroon” jne.

Seurasi neuvotteluja ja selityksiä siitä, että mainitut sanojen päätteet vastasivat itse asiassa prepositioita. Vastahakoisesti taivutusmuotojen käyttö hyväksyttiin, mutta toivottiin kyllä, että ensisijaisesti käytettäisiin kaikissa kielissä lyhennettä ”EUR”.

Ennen jäsenyyttä tehdyn suuren käännöstyön yhteydessä esiintyi kotimaisiakin kiistoja – ei monia, mutta sitäkin sitkeämpiä. Yksi niistä oli kysymys ”Euroopan liitto” vai ”Euroopan unioni”. Kielenhuoltajat suosittelivat ensinmainittua ja vastustivat vierasperäistä unioni-sanaa. Kun kuitenkin unionin perustamissopimuksen eli Maastrichtin sopimuksen johdantotekstissä todetaan unionin olevan askel kohti yhä läheisempää liittoa, oli johdonmukaisempaa olla kutsumatta tätä vaihetta vielä liitoksi. Näin vakiintui unioni-termi ja olihan se jo historiallisesti tuttukin Kalmarin unionin ajoilta ja

VIII. Luccu.

Quinga esipuhe tapahtua mahta niiden wälillä / jotka paricundaan ihens anda tahtowat.

1. §.

Qos mies ja waimo, joka leski on, eli naittaja pujan puolesta, tekewät esipuheen keskenäns ennen awioskäskyä, siitä naimisen oikeudesta kuin cummangin nautiskeman pitää; se on woimallinen ja wahwa, koska se ei tapahdu niiden wahingoyi, joilla parempi oikeus omaisuuteen siihen aicaan on. Ei mahda sencaidaiset esipuhet seisowaiset olla, ellei wierat miehet todista, että ne ennen wihkimistä tehdyt owat; Ja ne sitten sisälle kirjoitetan ensimmäisellä keräjästä, ja caupungisa cohta wihkimisen jälkeen.

2. §. Jos mies ja waimo tekewät taincaidaisia esipuheita ulcomaalla, siitä omaisuudesta kuin heillä täällä on, ja tahtowat, että niiden myös tässä walda cummasa kelmoman wita waiwca ei he itse tänne tule.

olihan Kalmarin unionin perustajista toinen tämän esityksen alussa mainitun Maunu Eerikinpojan Haakon-poika, joka avioitui Tanskan kuningattaren Margareta I:n kanssa.

EU:n instituutioiden lainsäädäntöprosessin yhtenä osana on, että säädökset, ennen niiden hyväksymistä kussakin instituutiossa, käyvät läpi ns. lingvistijuristiyksikön tarkastuksen. Lyhyesti kuvattuna jokaisen kielen juristi tarkastaa tekstin ja nostaa esille omassa kielessään havaitsemansa ongelmakohdat, joita yhteisesti pyritään valottamaan.

Laajempia ja vaativampia tekstejä voidaan käydä läpi valmisteluun osallistuneiden asiantuntijoiden ja kansallisten asiantuntijoiden kanssa. Rutiininomainen teksti käydään läpi vain koordinoivan juristin kommenttien pohjalta tai kommentoimalla hänelle. Monikielisyyden positiivinen puoli näyttäytyy tässä parhaimmillaan: epäselvät muotoilut paljastuvat käännösten tarkastelussa ja käännösprosessin lopputarkastelu osoittautuu kahdensuuntaiseksi prosessiksi. Jos epäselvyyttä ei ole mahdollista muutoin avata riittävästi, voidaan tarvittaessa joutua muuttamaan käännöksen pohjana olevan ehdotuksen tekstiä edellyttäen, että valmistelussa mukana olleet jäsenvaltioiden edustajat siihen suostuvat.

Selkeys ja yksitulkintaisuus

Tällainen pohjatekstin selventäminen on tuttua kaksikielisessä prosessissa. Hallituksen esitykset Eduskunnalle toimitetaan sekä suomenkielisinä että ruotsinkielisinä. Jälkimmäinen syntyy yleensä käännöksenä suomen kielellä valmistellusta tekstistä. Ei ole harvinaista, että juuri tässä vaiheessa tekstin heikkoudet tulevat ilmi ja johtavat pohjatekstin selventämiseen.

Mitä useammalle kielelle säädökset on käännettävä tarkkuuden vaatimusta noudattaen, sitä suurempia vaatimuksia kohdistuu pohjatekstin selkeyteen. Lingvistijuristien tehtäväkuvassa on EU:n laajentamisen jälkeen juuri tekstin heikkouksien korjaamista. On myös luotu kampanjoita valmistelijoiden huomion kiinnittämiseksi muotoilujen selkeyteen ja yksitulkintaisuuteen; esim. KISS-kampanja (Keep It Short and Simple).

Sen jälkeen, kun EU:n säädökset on annettu, niiden kaikki kielitoisinnot ovat yhtä todistusvoimaisia. Kenellä tahansa on oikeus luottaa siihen, että hänen käytössään oleva millä tahansa EU:n virallisella kielellä annettu säädös ilmaisee hänen oikeutensa ja velvollisuutensa oikein. Toinen asia on, että täsmälleen saman asian ilmaiseminen millä tahansa kielellä täysin yksiselitteisesti samanlaisena

aina ja kaikissa tapauksissa on tavattoman vaikeaa. Sitä kuvaa José Ortega y Gasset esseessään ”Miseria y Esplendor de la Traducción”. Jo niin yksinkertainen asia kuin metsän kuvaileminen espanjaksi ja saksaksi: sanan ”bosque” (=metsä) kääntäminen saksaksi sanalla ”Wald”(=metsä) tuottaa tuloksetsi, että lukija mieltää kaksi erilaista maisemaa ja luontotyyppiä. Mutta, filosofi jatkaa, tämän lähes mahdollisuuden edessä ei pidä lannistua, sillä vaikka vaikeudet saattavat tuntua ylitysepäsemättömiltä, on sen verran tärkeä asia luoda yhteyksiä eri kielten kautta eri kulttuurien välille, että ponnistelu on vain arvoinen.

EU:hun liittymisen yhteydessä käänösprosessissa heräsi epäily, että suomen kieli joko kärsisi uusissa käyttömuodoissa (paine muille kielille ominaisten ilmaisujen kopioimiseen) tai että kieli sinänsä jo olisi liian kehittymätön näihin uusiin käyttötilanteisiin. Nyt etäisyyttä jo asioihin ottaneena voin sanoa, että ongelma perustuu väärään olettamukseen, että uusien jäsenvaltioiden kielen olisi mukauduttava valtakielten asettamaan ”korsettiin”. EU:n instituutioiden sisäiset menettelytavat antavat mahdollisuuden kahteen suuntaan käyvään kielen dialogiin, joka parhaimmillaan johtaa säädöskielen selkiintymiseen.

Voidaan yhtä hyvällä syyllä kysyä, mitä tapahtui EU:n säädöskielelle kun meistä tuli täysvaltainen jäsen. Ruotsalaisen työtoverini tuhahtus erään ongelmatekstin parissa pähkäillessämme ”Detta skall nog ändras då vi kommer och tar över” antoi ymmärtää, että uusilla jäsenvaltioilla olisi säädöskielen kehityksessä jotain annettavaa.

Prosessi on kuitenkin hidas ja tuloksia joutuu odottamaan. Suomen säädöskielen huoltajana tunnettu Markku Tyynilä tiivistikin kielenhuollon

XXVIII. Luceu.
Taposta joca tapahnu syyn cautta/
ilman aicomusta tappaa.

I. S.

Dos jocu lugunpitämättömydestä pane ladatun ja wiritetyn pyshyn, eli muuta senealdaisista pois tyköns, josta lapset eli muut vähällä taitawat wahingon saada, eli laucase ladatun pyshyn coettelemata sijinä cuin wäkee edesä on; eli ambu maalijn seinään, eli mualle, elicä eläiwitä ja linduja cohden, sijinä paicassa cuin hän tietä taita ja pitä, että tarwallinen on, ihmisten siellä käyda ja olla: eli heittä sijinä, eli pudotta huonesta ja rakennuksesta hirren, Eiven, cangen, eli muuta, ja ei edelläpäin warwita niitä, jotka alla ovat; eli heittä jotakin pystyaidan eli caton ylise, toisen carstanolle ja tontille, eli yhteiselle cadulle ja perusturelle, acunasta ja reppänasta, eli ullacosta, josta wahingo tapahtua taita: jos jocu osandui edesä olemaan, ja saa siitä cuoleman; niin wedetän, näisä ja senealdaisista asioista, miehen hengen coco eli puoli sacko; nijncuin

paradoksin: Mitä enemmän säädöskielen selkeyteen kiinnitetään huomiota ja sen parantamisessa edistytään, sitä enemmän kuulee kritiikkiä”. Tai kuten suomentajana tunnettu Jaakko Finno totesi lähes 400 vuotta sitten: ”... Kyllä minä sen entisestä tiedhän, että monda iruihammasta löytän, iotca näitä laitauat ja sanouat, ettei ne olis kuluoliset cunniallisten inhimisten cocouxis... edhes panta”.

Kirjoittaja on toiminut oikeusministeriössä kirjoituksessa kuvatussa säädöskäännösprojektissa ja sittemmin vuoteen 2005 EU:n neuvoston pääsihteeristöissä suomen kielen lingvistijuristina. Säädöskielen kehityksestä Suomessa ja suomeksi kiinnostuneille tarjoaa erinomaista aineistoa artikkelikokoelma ”Kielen ja oikeuden kohtaamisia. Heikki E.S. Mattilan juhlakirja” Talentum 2008.

Esitysten puheesta muistiinkirjoittaminen ja pdf:n taitto: Jukka O. Mattila

XI. Luceu.

Carjanlaitumesta / caisemisesta / ja paimendamisesta.

I. S.

Ditamatoinda maata ja carjan laidunda mahtawat caicci, joilla sijinä osa on, eläimen ruari nautita, ja anda carjan siellä secaisin käyda. Mutta ei pidä kenengän ajaman eli paimendamaman carjans toisen yrinomasä mehästä eli laitumesta; sen facon haastolla, cuin 9. Luguusa ja 7. S. sanotan.

2. S. Jos ne, jotka yhdessä asuwat, yhdessä eli usiammasta kyläcunnasta, ovat igens yhdistänet carjancaisemisesta ja paimenen pitämisestä, ja jocu laiminhyö sen ylös pitää; maracon sen wahingon, cuin eläin hänen syyns eli laiminhyömisens cautta teke, eli saa. Paimendamiseen pitä waimo wäke pidettämän, cusa se tapahtua taita, waan ei poikia; kymmenen talarin sacon haastolla.

3. S. Jos paimen cadotta eläimen, eli mehänsä wäke teke wahingon, ja se löstän, että paimen olis tairut